

ОПОВІДАННЯ ЛОЖКАРЯ

Вичитав оце я в газетах — бо я письменний троха,— що бог дав нашому краєві такого доброго маршалка, який каже: "Всіх сил доложу, аби тільки домашній промисл у Галичині піддвигнути. Вже нехай собі там що хоче паде, а що хоче пропадає, а домашній промисл мусить підвестися!"

Читав я також, як то дуже вихвалюють той наш домашній промисл такі великі панове, як граф Дідушицький*, пан Вержбіцький* і інші, як то вони за дорогі гроші скуповують гуцульське череп'є, покутське шмаття, старі килимки, гердани, крайки та дерев'яні вироби і не тільки виставляють їх напоказ усьому світові, а ще й портрети з них малювати кажуть і книжки про них пишуть. "Ну,— думаю собі,— хвала ж тобі, господи! Прецінь раз і в наше віконце засвітить сонце. Чей, може, й мені всміхнеться година". А треба вам знати, що й я, хоч ніби заможний і господар на ґрунті, таки дещо тим домашнім промислом займаюся. Правда, промисл не бог зна який: виробляю ложки, нецьки й кропила з дерева. Се вже у нас у роді держиться, з діда-прадіда. Маємо здавен-давня свій лісок, самі берези, липи, клени та ясені, і така вже в нас установа, що кілька котрий у родині старих дерев зрубає, то має два рази стільки молодих засадити. А середніх зовсім рубати не вільно.

Як кажу, промисл не бог зна який. Зрубаю три старі дерева то вистане матеріалу на рік або й на два. Робить чоловік по більшій часті "на уряд", на замову, а на продаж хіба де раз у рік вивезу те, що полишається, що люди просто з хати не розберуть. Хіба що кропила два рази до року вожу на Кальварію на відпусти, та до Самбора на матки, та до Дрогобича на святої трійці. А ложок моїх на ярмарках ніде не побачите. За ложками до мене люди з-за двадцятої границі ходять і, що тільки нароблю, зараз розхапують. Не буду хвалитися, але те тільки скажу, що люди кажуть: нема над мої ложки. І легкі, й зручні, й тривкі. Не знаю, чи знаєте ви, що у нас по селах кожний ложкар має свій питомий спосіб, свою форму ложок: один робить такі незграбні, як копачі, другий

занадто повигинані, так що як їси, то все мусиш перед самим ротом розілляти, а інший знов і добрі робить, та що, коли так якось дерев'яне пасмо перетинає, що нехай тільки ложка вигляне троха на сонце або й так від кухонної жары — зараз тріскає. Нібито не велика штука дерев'яну ложку зробити, а все-таки треба мати свої способи, знатися на матерії, вміти її як слід порізати, вміти висушити, ну, і пропорцію відповідну при самій роботі потрафити. І не з кожного дерева добрий виріб буде, треба й дерева дібрати.

У мене, як вам кажу, вже з діда-прадіда той промисл ведеться. Так, от звичайно, коли зі своїм найстаршим сином засяду ложки робити, то в нашій хаті правдивий ярмарок. Блискавкою вість по селах розлетиться: ого, Яць Яремишин засів ложки робити! І зараз на другий день починають напливати люденькове, а поперед усього зі свого села. Ті мають перше місце і дешевшу ціну — така вже віддавна угода між нами, а се, бачите, за те, що мені мій лісок шанують. У камеральнім чи в панськiм то крадуть, що хто може захопити, а в моїм ані прутика не ткнуть, хоч сей тут-таки під носом. Ну, давній звичай, і всі вже того держимося. А поки своїх уконтентую, то вже, гляди, і з дальших сіл, як на свячену воду, за чергою чекають. "А для мене, куме, копу!" — "А для мене півкопи!" — "А для мене наспів з Олексою копу!" Позаписую собі всіх, визначу, на коли будуть готові, і вони собі йдуть. Але вже котрі здалека, з-над Дністра, з долів поприходять, тих ніяково ні з чим відправляти: чекають, поки не нароблю стільки, скільки їм треба. Не раз по п'ятеро й

по десятеро ночує в мене, то під шопою, то на тоці в столі. А вечором, видима річ, треба потрактувати людей чим бог дав. Ми з сином робимо на вісних стільцях, каганець, бувало, світиться, а чужі люди позасідають на лаві, розмовляють, оповідають, як їм жиється, що у них нового, а кождий при тім очима пасе мою роботу, чи швидко відійде той, що перед ним стоїть.

Такий-то був наш домашній промисл від давніх часів, відколи зтямили люди. Пожитку з того немого, бо ціна ложки — дрібниця, а

нап'їпнатися коло неї чимало; ну, але бодай чоловік з людьми жив, здибався, мав знайомих, мав пошановок по чужих селах, де тільки було показатися,— ну, і не без того, щоб часом дещо й до господарства не докапнуло.

Так от, вичитавши, що там у Львові настав такий добрий маршалок, що хоче бути опікуном нашому домашньому промислові, я аж богу подякував на радощах. Правда, не міг я того дочитатися, яким то способом хоче пан маршалок підносити той промисл, але врадувала мене сама добра воля. "Вже то,— думаю собі,— такий пан, мудрий і вельможний, винайде собі способи, про які нам, простим хлопам, і не снилося". А на разі хоч те добре, що звернув на нас своє око; допоможе — не допоможе, а хоч оборонить нас від жидів, що то кількох знайомих мені ложкарів так хитро взяли в свої руки, що бідолахи днями й ночами всею хатою сидять і роблять ложки для жидів по 10 кр[ейцерів] від копи. Матерія жидівська, се так, але за роботу такий бідолаха ледве стільки дістає, що з тяжкою бідою може видихати. Пробували жиди й до мене підійти, але не вдалося: у мене свій ґрунт і своя матерія, та й не такий я, щоб мене зловити. Давали навіть гроші в позику і до спілки напіралися. "Давайте,— кажуть,— до спілки фабрику дерев'яних виробів заложимо". І тим мене не під'їхали. "Дайте ви мені спокій,— сказав я їм,— шукайте собі своїх жидівських спільників, а я собі буду по-старому свою роботу робити". Від того часу почали рити піді мною. Під'юдили податкового комісара, аби наложив на мене зарібковий податок. Але комісар був чесний чоловік, жидам на слово не повірив, з'їхав до мене, оглянув мої струменти, мій лісок, мій склад сухого дерева, переслухав людей, а переконавшись, що займаюся роботою тільки в хвилях, вільних від господарства, і на малий розмір, дав мені спокій, а жидів відправив ні з чим.

"Певно, то поперед усього в тім сила, щоб охоронити наш домашній промисл від таких непрошених опікунів",— подумав я собі, вичитавши про щиру для нас охоту пана маршалка.

— Го, го,— говорю, владуваний, до всіх знайомих,— а видите, прецінь то раз і з нашого Підгір'я на всю Галичину світло плине! Адже ж пан маршалок із нашого близького сусідства, зі Старого Міста!* Сміло можу сказати, що мої й мого батька ложки вигодували його на чоловіка. Староміські всі тільки від нас издавен-давна ложки купують. А вже певнісінько, що в наших нецьках його дитиною купали і нашим кропилом кропили! Ну, то й не диво, що нас пригадав собі тепер, коли таким паном зробився. Чекайте лишень, яку то він для нас поміч придумає!

А людонькове слухають тої мови та й собі ж радіють.

— Ну, що ж, дай боже, дай боже, щоб то й з нашого простого стану вийшов для цілого краю пожиток!

Один тільки невірний Хома знайшовся в селі — так навіть і звався Хома Губатий.

— Е,— каже,— куме Яцю, не маєте ви й досі чого нарікати на свою долю, а на панську поміч не спускайтеся! Я там панів не суджу, але то вам кажу, як старий: ніколи якось панська ласка хлопіві на здоров'я не виходить. Недармо то старі люди й приповідку зложили: не міряй свого носа з панями, бо як твій буде довший, то тобі вріжуть, а як буде коротший, то тобі ж натягнуть. Панська ласка бистрим конем їздить.

— Я вам тому, куме Хомо, не перечу,— сказав я,— і на жадну панську ласку не спускаюся, але думаю, що як буде людям ліпше, то й мені буде ліпше, і що прецінь пан маршалок слів на вітер не кидає.

Так-то ми собі балакаємо сюди-не-туди, аж ось приходить новий номер газетини тої, що то її з кумом дяком до спілки пренумеруємо. Пише там щось довго і широко про якісь "корпорації примусові". Що за чорт? Читаю я, читаю, зразу нічогісінько не розумію, а далі нахожу, що то про цехи мова. Давні цехи мають бути відновлені, з самого Відня наказ прийшов. "Е,— думаю собі,— се не про нас писано. Цехи — то для міст,

для ремісників, а у нас по селах, як світ світом, цехів ніяких не бувало та й не буде".

Було то якось у пущіні, зимою, а от так коло середопістя забираюся я з сином до ложок. Робимо день, робимо другий, третій, народу збирається чимраз більше, балакаємо. Аж тут шандар надходить.

— Добрий день!

— Добрий день!

— Дай боже щастє!

— Дай пане-боже! Дякувати за слово добре.

Сів він на лаві край вікна, дивиться на нашу роботу, а далі каже:

— А що се у вас, господарю, стілько людей?

— Та так, за ложками поприходили.

— То ви ложки робите?

— Авжеж, роблю, от так часами, як хто замовить.

Узяв він одну готову ложку, оглянув.

— Гарна робота,— каже. — А де то ви вчилися того ремесла?

— Ніде. То в нас у роді, з батька на сина переходить.

— А, так! А маєте ви свідоцтво здатності?

Я видивився на нього, як, не при вас кажучи, теля на нові ворота.

— І чого ж ви так на мене витріщилися? — каже шандар, усміхаючись.
— Чи не розумієте мене, чи що?

— Та й справді не розумію,— відмовив я.

— Як то, хіба ж не знаєте, що вийшло таке право, щоби ніхто не смів займатися ніяким ремеслом, хто від свого цеху не має свідоцтва здатності?

Я остовпів на таку бесіду.

— Ремеслом?..— пробовкнув я.— А хіба ж се ремесло?

— А що ж таке?

— Се... се прецінь домашній промисл.

— Ха-ха-ха! — розсміявся шандар. — Добрий то мені домашній промисл, коли ви товар на продаж робите. Якби ви тільки для свого дому робили, то се був би домашній промисл, а так воно ремесло.

— Але як же я маю з цеху свідоцтво брати, коли я до цеху не належу?

— То нічого не значить. Коли узнають, що ви здатні то вам свідоцтво дадуть. А поки такого свідоцтва не маєте, то й робити для інших не маєте права.

З тим шандар і пішов, лишаючи нас мов окропом облитих.

Що тут на світочку робити? Запрягаю я коні, їду до міста, а сина лишаю при роботі: не можна ж стільки чужих людей ні з чим відправляти. Беру з собою на всілякий кінець кілька срібних, і вїю! Аж по дорозі приходиться мені на думку: "Ба, до якого то цеху міг би я належати? Який майстер може видати мені свідоцтво здатності, коли в місті ні один ремісник виробом ложок і кропил не займається? Га, що робити,— міркую собі,— треба буде йти до всіх, хто тільки займається виробами з дерева, може-таки котрий дасть мені те прокляте свідоцтво".

Приїхав я до міста, йду поперед усього до знайомого стельмаха. Розповідаю йому всю річ: так і так, де тут шукати поради? Той зразу розсміявся, а далі, коли я йому вияснив, що в наших селах шандарі не жартують, задумався.

— Що ж, пане Яремишин,— каже,— коли так, то треба щось міркувати. Знаєте, у нас є лиш два цехи, що займаються дерев'яними роботами: стельмахи й столярі. Маємо тут одного теслю, то той пристав до столярів, і одного боднаря — той у стельмаськім цеху сидить. А куди би вас припутати, сього я зовсім не знаю. Ходімо — я піду з вами — насамперед до нашого цехмістра, поговоримо з ним, а як з ним нічого не буде можна зробити, то підемо до столярського.

— О, біг заплать вам, пане майстер, за вашу прислугу! — сказав я.

Пішли ми. Стельмаський цехмістер наморщив чоло, зарушав вусами, коли я розповідав йому свою справу.

— Виріб ложок до нас не належить,— відказав коротко.

— А до кого ж належить? — питаю його.

— Або я знаю? Се вже ваша річ, не моя.

Вийшли ми, йдемо до столярського цехмістра. Сей політурував якийсь стіл і весь був замазаний терпентиною. Просив нас сісти на якихось дошках, сам сперся на столі і покликав хлопця, щоб йому сухими руками напхав до носа табаки, чихнув разів зо три і, вислухавши моєї просьби, крикнув:

— Там до біса! А як же я вам дам свідоцтво здатності, що ви вмієте ложки робити, коли я сам на цій роботі не розуміюся! Адить, у мене самого ложки куповані.

— А куди ж би то податися за таким свідоцтвом?

— Не знаю, любі мої. Найліпше підіть до староства, там вам уже вясняться.

Думаю собі: що ж, коли до староства, то до староства. І справді, є в тім рація. У нас у всякому ділі найліпше до староства вдатися. Чи то податок, чи заразлива хвороба, чи церковна справа, чи пожежа, чи школа, чи дорога або міст, чи скарга на війта,— з усім іди до староства, як у дим.

Іду, попрощавшись з моїм знайомим стельмахом, але ледве що я на ринок, до ратуші простую (староство в ратуші), аж тут мій цехмістер стельмаський сіп мене за полу.

— Слухайте, пане господарю,— говорить,— а ви при своїй роботі вживаєте токарні?

Ні, не вживаю.

— А яких же струментів уживаєте?

— Та яких би? Крім сокири й пилки, хіба теслиці, різця і вісного ножа.

— Ну, так же й кажіть! — скрикнув він радісно. — В таким разі, вас, очевидно, треба приписати до боднарів. А що у нас окремого цеху боднарського нема, а одинокий тутешній боднар належить до нашого цеху, то й вам прийдеться до нас приступити.

— А бог би з вас говорив, пане цехмістру! — скрикнув я, здуру врадувавшись. — Значить, буду міг у вас дістати тоту нещасну карту?

— Ну, то ще побачимо. Порядок вимагає, аби цехової карти не видавати нікому, хто у цехового майстра не витермінував і не визволився.

— Але ж бійтеся бога,— скрикнув я,— пане цехмістру! Чей же не скажете мені йти тепер до терміну до стельмаха або до боднаря вчитися ложки робити, коли й так ніякий стельмах, ані боднар їх робити не вміє?

— Ну, ну,— сказав цехмістер, усміхаючись,— того я вам не кажу, але цехові приписи мусите сповнити.

— Які ж то приписи?

— Майстерштік зробити — се перша річ.

— Майстерштік? Який же я вам майстерштік зроблю?

— А що? Кожному цеховому по півтузина ложок, а мені зо два тузини, от вам і майстерштік буде.

— Ну, се би ще можна.

Але се нічого. Треба дати вписового п'ять ринських, на світло цехове других п'ять, ну, а за те, що вам без термінування карту видамо, мусите зложити таксу 40 ринських і наслідок, розуміється, трактамент для цехових братій. В таким разі видамо вам карту, з нею підете до уряду

податкового, дістанете аркушик зарібковий, з аркушиком зголоситеся до мене, впишу вас до реєстру цехових майстрів...

І викладав се так спокійно й розсудливо, немовби вже порядкував на столі трактамент для цехових братій. Злість мене взяла, не дослухав я його роздебендювання.

— Бувайте здорові, пане цехмістру! — крикнув я.

— Ну, що ж се, куди ви?

— Додому.

— Ну, а карта цехова?

— Спасибі, вже не потребую.

— А то чому?

— Бо віднині закидаю увесь свій промисл. Знаєте, пане цехмістру, всього того, що ви мені тут вилічили платити, я й за десять літ не зароблю, не рахуючи вже своєї матерії. Сховайте собі свою карту і свій гонор цеховий! Обійдеться циганське весілля без марципанів.

І я пішов, натиснувши шапку на вуха, щоб не чути, як кликав за мною пан цехмістер.

Приїхавши додому, я як стій повідправляв чужих людей, кажучи їм, що вже більше ложок не буду робити, а струменти всі запакував до скриньки,— під замок і до комори, нехай лежать аж до ліпшого часу.

За кілька день знов шандар рип до хати.

— А що, маєте карту здатності?

Я рукою махнув.

— Бог з нею,— кажу,— нащо вона мені тепер! Відтепер я не думаю й доторкнутися до ложки, хіба при їді.

— Ну! Пам'ятайте собі! Бо як вас зловимо на продаванні, то прилади всі заберемо і ще 50 ринських кари заплатите!

— Чи так? Ну, сю пересторогу справді варто собі зятимити.

Так-то я розстався зі своїм промислом. Почувся чоловік нараз як без рук. Ходжу, нуджуся, а далі з нуди думаю собі: "Чекай же ти! Напишу хоть лист до самого пана маршалка!" І написав. Усе йому виложив. Як нашої роботи ложками його ексцеленція в дитинстві годувався, як тепер ми від нього ждали опіки й підмоги і як нас раптом отся цехова устава підрізала — все по порядку. Виписав я йому також, кільки то в наших сторонах ковалів, шевців, ткачів, теслів та інших ремісників через ті цехи хліб потратило, а наостатку — як то ціла та історія з цехами тільки жидам на добре вийшла, бо жид таких збанкрутованих ремісників бере до себе ніби на службу, вироблює для себе аркушик зарібковий і каже бідолахам робити на себе. Жид збагачуєсь, а вони ледве дишуть...

Виписав я се все і післав до Львова, до рук самого пана маршалка. Отже, підіть ви — як післав, так і до нинішнього дня ніякісінької відповіді нема. Ну, та воно й видима річ: де би там такий великий пан хотів відповідати на безгранину простого хлопа! Тільки те мене дивує: пощо в таким разі гомоніти так голосно про піднесення домашнього промислу?..

Львів, у січні 1887

* Мова тут про пок[ійного] графа Володимира Дідушицького, основателя цінного природописного, археологічного та етнографічного музею у Львові.

* П[ан] Людвік Вержбіцький, коло 1880 р. директор міського промислового музею у Львові, видав цінний атлас "Wzory przemysłu domowego włościan na Rusi" у X випусках.

* Мова тут про бувшого краєвого маршалка Миколу Зиблікевича.